

PLEIDOOI VOOR EEN ZORGENDE DEMOCRATIE

Michel Debruyne, coördinator INVOLVE-project

Sofie Put, project manager INVOLVE-project

De ongelijkheden in de samenleving zorgen ervoor dat mensen afhaken. Er is een groeiend wantrouwen in de politiek, steeds meer stemmen voor niet-traditionele partijen en zelfs in een toenemende afkeer voor democratie. Het project INVOLVE, gecoördineerd door beweging.net en ondersteund in het kader van het Europese onderzoeksprogramma Horizon, wil de idee van een sociale samenleving – het DNA van beweging.net – opnieuw centraal zetten. Maar we moeten verder kijken dan de relatie tussen politiek wantrouwen en ongelijkheid. Is er effectief een verband? Of is er iets meer? We staan pas aan het begin van ons vierjarige project INVOLVE, hier willen we ingaan op hoe het project is ontstaan en de manier waarop INVOLVE deze vragen zal onderzoeken.

Het onderzoeksproject vertrekt vanuit de verontwaardiging over het falende sociaal beleid. Dat treft niet alleen rechtstreeks de armste of meest kwetsbare gezinnen, maar sluit groepen uit de samenleving uit. Vanuit dat gevoel van uitgesloten te worden, ontstonden in Frankrijk de *gilets jaunes*, de gele hesjes. We herinneren ons vandaag misschien vooral de gewelddadige betogingen, maar dat waren de extreme in het mediaoog springende veruitwendigingen van het protest. De gele-hesjesbeweging was veel meer dan dat.

Ze ontstond op het Bretoense platteland naar aanleiding van klimaatmaatregelen die de Franse overheid had genomen, met name de sterke verhoging van de belastingen op diesel en andere brandstoffen. Niet

zozeer de klimaatmaatregelen op zich, maar vooral de manier waarop net deze mensen getroffen werden door de hogere taxatie, wakkerde de woede aan. Zij hadden immers geen voor de hand liggende alternatieven voor hun dieselwagen. Geen openbaar vervoer zoals in grotere steden, geen vijftienminutenstad waar je binnen het kwartier bij de bakker of je werk bent, geen dure elektrische Tesla op de oprit. Waar je niet voortdurend een auto nodig hebt, konden de maatregelen van de Franse regering werken, maar op het Bretoense platteland was die luxe er niet. Zij hebben hun auto permanent nodig, om te werken, om te winkelen, om vrienden en familie te bezoeken, om te kunnen overleven. De maatregelen toonden duidelijk dat hun stem in het klimaatdebat niet gehoord werd. Zij bestonden niet in de ogen van de Parijse elite.

Niet zozeer de klimaatmaatregelen op zich, maar vooral de manier waarop net deze mensen getroffen werden door de hogere taxatie, wakkerde de woede van de gele hesjes aan.

Het interessante aan de *gilets jaunes* is dat zij vanuit deze verontwaardiging tot een waslijst aan sociale eisen kwamen, en eisen voor een beter functionerende democratie. En, belangrijk, ze deden dat op een democratisch symbolische manier: ze blokkeerden ronde punten en stelden autobestuurders telkens dezelfde vragen. Wat vonden die van de maatregelen? Zo gingen ze de discussie aan.

Niet gehoord worden, en het gebrek aan publieke en sociale voorzieningen, gaf hun het idee dat samenleving alsmaar meer bestaat uit *haves* en *haves-not*. Zo'n verontwaardiging is de motor van het wantrouwen in traditionele partijen, in de overheden, in de samenleving.

DE TERUGTREKKENDE SAMENLEVING

De idee van een solidaire samenleving, waarin we elkaar ondersteunen en ervoor zorgen dat iedereen op dezelfde manier kansen krijgt om te genieten van de welvaart en het welzijn, werd vanaf de jaren tachtig langzaam afgebouwd, of toch sterk veranderd. Het kerntaken-debat over de overheid, de uitbesteding van publieke diensten, *tendering*, of pri-

vatisering, het zijn *buzzwoorden* uit het tijdperk van Ronald Reagan en Margaret Thatcher.

Vandaag worden ze aangevuld met concepten als de *participatiemaatschappij*, zelfredzaamheid, eigen verantwoordelijkheid, of het *rechten-en-plichtenverhaal*. Dat veranderde het discours: wie sociale rechten geniet, wordt bekeken als een profiteur of zelfs als een fraudeur. Of het nu gaat over de kinderbijslag, dat je moet verdienen met je beste Nederlands, of over sociale huisvesting – toch dubbelchecken of je zeker geen tweede woning in het buitenland hebt – over sociale bijstand met een activatieplicht, of over het betalen voor een inburgeringscursus ... telkens weer is de boodschap duidelijk: wie er nood aan heeft, wordt fronsend aangekeken. Terwijl de Vlaamse regering, en die is niet de enige in Europa, weigert een omvattend sociale huisvestingsbeleid te voeren, klinkt het bij minister-president Jan Jambon (N-VA): 'Wie huurt, heeft daar zelf voor gekozen.'

De afbouw en reorganisatie van publieke en sociale voorzieningen leggen de nadruk op de grotere verantwoordelijkheid die je als burger zelf moet nemen. Het is dus logisch dat het vertrouwen in sociale en publieke diensten erop achteruitgaat. Tegelijkertijd met dat verlies aan vertrouwen, verliest ook de overheid het vertrouwen van burgers.

Publieke en sociale diensten zijn het uitgangbord van de samenleving. Hoe ze uitgebouwd zijn, de samenleving bedienen, en omgaan met hun gebruikers bepaalt hoe die gebruikers hun overheid beoordelen.

Dat is het uitgangspunt van INVOLVE: publieke en sociale diensten zijn het uitgangbord van de samenleving. Hoe ze uitgebouwd zijn, de samenleving bedienen, en omgaan met hun gebruikers bepaalt hoe die gebruikers hun overheid beoordelen. Inclusieve publieke en sociale diensten zijn met andere woorden cruciaal voor een democratische samenleving.

ONTVANGER, DOENER, RECHTER

We pleiten voor een *zorgende democratie*, zoals de Amerikaanse politicoloog Joan

Tronto in *Caring Democracy* beschrijft. Een democratie die zich niet bekommert om haar burgers is gedoemd om te verdwijnen. Echte democratie veronderstelt verbondenheid, de bereidheid om verbintenissen met elkaar aan te gaan en samen te zoeken naar een goede samenleving. Zorg voor elkaar is daarin centraal. Zonder die zorg kunnen de meest kwetsbare wezens niet overleven.

INVOLVE plaatst tegenover het neoliberale beeld van een terugtrekkende overheid uit het openbare leven een ander beeld. Wij gebruiken het *receiver-doer-judge*-concept. Mensen hebben van begin tot eind zorg nodig omwille van hun kwetsbaarheid (als *receiver* of *ontvanger*). Denk maar aan je hulpeloosheid als pasgeborene tot alle kwalen op latere leeftijd. Tegelijkertijd is de mens ook een *doer* (*doener*). Iedereen wil het gevoel controle te hebben over het leven, we hebben het vermogen om onze gedachten en ons gedrag te beïnvloeden, en willen erop kunnen vertrouwen dat we veel verschillende taken en situaties aan kunnen. Bovenal wil elke persoon ook zijn stem laten horen, en gehoord worden. Ons oordeel, als *judge* of *rechter*, is belangrijk.

Deze drie begrippen kun je niet los van elkaar bekijken. Neem nu de kinderopvang. Daarin zijn we zowel zorgbehoevend, als ouder, willen we meewerken aan een goeie opvang, onder meer als belastingbetaler, en willen we kunnen oordelen over de kwaliteit ervan. Meer nog, we willen invloed kunnen uitoefenen op het systeem.

Een zich terugtrekkende overheid rekent zagezegd op de zelfredzaamheid van mensen om hun buurt in eigen handen te nemen, maar tast eigenlijk precies onze volwaardigheid als ontvanger, doener én rechter aan. Het gaat niet alleen om hoe hoog de inkomensbasis van een uitkering is, maar vaak vooral over wat die persoon daar wel en niet mee mag doen, en in welke mate de persoon daarover effectief zelf kan en mag beslissen.

Voor de kinderopvang zijn we zowel zorgbehoevend, als ouder, willen we meewerken aan een goeie opvang, onder meer als belastingbetaler, en willen we kunnen oordelen over de kwaliteit ervan.

Als we binnen dit denkkader publieke en sociale diensten evalueren, zien we dat overheden vaak tekortschieten. Een erg tekenend voorbeeld hiervan is de toeslagenaffaire in Nederland die in 2019 aan het licht kwam. Mensen in Nederland met een klein inkomen hadden recht op een verhoogde kinderbijslag, maar de belastingdiensten controleerden dat recht op basis van een algoritme met een verdoken etnische profilering. Dat beschuldigde verschillende begunstigden onterecht van fraude en verplichtte hen bedragen per direct terug te betalen die vaak hoger waren dan 10 000 euro, zonder afbetalingsplan of mogelijkheid tot beroep. Het gevolg was dat sommige gezinnen volledig in de openbare onderstand verzeilden en kapotgingen. Van veel gezinnen werden bovendien de kinderen afgenomen en uithuisgeplaatst, omdat het inkomen in het huishouden onvoldoende was. Onderzoeksjournalistiek bracht aan het licht dat het algoritme de mensen valselijk beschuldigd had.

Uiteindelijk werd dat de val van de regering-Rutten III, maar het stuitende voorbeeld toont aan hoe publieke diensten burgers geen mogelijkheid gaven om hun stem te verheffen. Het tastte het vertrouwen in de Nederlandse overheid danig aan. Rutte IV heeft dan wel een karige meerderheid in de Tweede Kamer, rechts-populistische partijen zoals de PVV, Forum voor Democratie of de BoerenBurgerBeweging behaalden in 2021 al zo'n 17 procent van de stemmen.

Mensen in Nederland met een klein inkomen hadden recht op een verhoogde kinderbijslag, maar de belastingdiensten controleerden dat recht op basis van een algoritme met een verdoken etnische profilering.

ONZE DEMOCRATIE

Hoe denken mensen over het democratisch gebeuren in de samenleving? Wat doen zulke feiten met het vertrouwen van mensen in de samenleving op zich? Niet enkel het vertrouwen in die specifieke overheidsdienst wil INVOLVE onderzoeken, we willen veel dieper gaan. Zullen mensen nog vertrouwen hebben in de samenleving op zich als ze zo behandeld werden? In essentie willen we nagaan of we onze democratie kunnen versterken door te investeren in inclusieve publieke

en sociale diensten. Inclusieve diensten houden rekening met de drie kernwoorden: een menswaardige *ondersteuning* die de mogelijkheid geeft om te *participeren* aan de samenleving en die gebaseerd is op het *betrokkenheid*.

In een eerste onderzoekslijn willen we, op basis van steekproeftrekkingen in Europa (en in het bijzonder in de acht landen waar de organisaties die meewerken aan INVOLVE gestationeerd zijn), kijken naar die relaties tussen ongelijkheid en democratische waarden, politieke participatie en representativiteit. Het is te eenvoudig om een onmiddellijke link te leggen tussen ongelijkheid en democratische gevoeligheden. Daarom nemen we een aantal begrippen als uitvalsbasis. Vertrouwen is zo'n belangrijk concept, het gaat van vertrouwen in overheidsinstellingen, over vertrouwen naar burens, naar mensen in het algemeen. We gaan ook kijken naar *verontwaardiging*, en naar de mogelijke relatie tussen ongelijkheid, verontwaardiging en democratische waarden.

De tweede grote onderzoekslijn is een kwalitatief onderzoek, een samenwerking met kwetsbare personen die bijzonder getroffen zijn door een 'ontbrekende overheid'. We willen hun belevingen van overheidsdiensten leren kennen, rekening houdend met hun levensgeschiedenissen, aspiraties en plannen.

Maar we willen ook meer doen. In een derde lijn ondernemen we actie. We schrijven hun verwachtingen over een sociale dienst neer, en werken die uit tot een verhaal over hoe zij een goede sociale dienst zien. Die verhalen willen we in dialoog, *cross-talk*, brengen met directe verantwoordelijken van sociale diensten. Op die manier moeten zij in de schoenen kunnen stappen van de auteurs van het verhaal. Begrijpen ze nu beter wat er misloopt? Kan er een gesprek ontstaan over hoe een inclusievere sociale dienst kan worden vormgegeven? Via deze pilots proberen we die

Waar mensen effectief kunnen meedenken over hoe we onze democratie uitbouwen, ontstaat een solidaire samenleving die mensen betreft en versterkt.

vervolgens ook effectief uit te bouwen. Daarbij blijven we oog houden voor de perspectieven als ontvanger, doener en rechter.

Aan het einde van ons project hopen we nationale campagnes voor een ander sociaal beleid te kunnen opzetten. We kunnen het tij keren, en de 'eigen schuld, dikke bult'-mentaliteit tegengaan. Waar mensen effectief kunnen meedenken over hoe we onze democratie uitbouwen, ontstaat een solidaire samenleving die mensen betreft en versterkt. ■

WAT IS ER AAN DE HAND?

Overal in Europa merken we een stijgend wantrouwen in de overheid. De afbraak van publieke diensten sinds de jaren tachtig heeft het vertrouwen in de democratie geërodeerd.

WAT MOET ER GEBEUREN?

Door onze publieke en sociale diensten te versterken en echt inclusief te maken, kunnen we het vertrouwen in onze maatschappelijke structuren herstellen en rechts-populisme tegengaan. Maar dan moeten we mensen als ontvangers, *doeners én rechters* met een stem voor ogen blijven houden en aanhoren.